

חידוש מלכות בית דוד בנבואות הנחמה

החזרת עטרת המלוכה ליושנה וכינונה מחדש של מלכות בית דוד תופסים מקום נכבד בייעודי הגאולה העתידית ברוב נבואות הנחמה. פאר המלוכה והדרה, הכבוד למלך, והצדק שישליט בממלכה הם נושאים מרכזיים בתמונת העתיד, בחזיונותיהם של רוב הנביאים, שייעודי הגאולה הם חלק מנבואותיהם. במאמר זה נסקור בקצרה את ההתייחסות לבית דוד בנבואות הנחמה של הנביאים הבאים: ירמיהו, יחזקאל, הושע ועמוס, חגי וזכריה, ישעיהו (ומיכה).

א. ירמיהו

מעטות מאוד נבואות הנחמה בספר ירמיהו, שהרי ספר זה "כוליה חורבנא".¹ אולם, גם בדברי הנחמה המעטים שניבא, מעמיד ירמיהו במרכז את בית דוד: "הִנֵּה יָמִים בָּאִים... וְהִקְמַתִּי לְדָוִד צֶמַח צְדִיק וְקֹלֶךָ מִלֶּךָ וְהִשְׁפִּילִי" (כ"ג, ה): ובניסוח כמעט זהה: "בְּיָמַי הָאֵלֶּם וְבָעֵת הַהִיא אֶצְמִיחַ צְדָקָה" (ל"ג, טו). שובו של בית דוד הוא ייעוד מוחלט שאינו ניתן להפרה. כתוקף הברית שכרת ה' עם היום והלילה (בראשית, ח', כב) – כך תוקף הברית בין ה' ובין בית דוד (ירמיהו, ל"ג, כ-כא, כה-כו); וכמו שהובטח לאברהם (בראשית ט"ו, ה) ולדור הנכנס לארץ (דברים, א', י) שזרעם יהיה רב ככוכבי השמים – כך מבטיח הנביא להרבות את זרע דוד "אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר צְבָא הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִמְד חוֹל הַיָּם" (ירמיהו, ל"ג, כב). כשתבוא הגאולה יעבדו הנגאלים את ה' אלקיהם "וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם" (ל', ט).

חידוש תפארתו של בית דוד משמש בפי ירמיהו גם זרז ותמריץ לדרבן את העם לשוב מעוונותיו. כך בתוכחתו על חילול השבת בירושלים (י"ז, יט-כו) ועל השחיתות המוסרית של בית המלוכה (כ"ב, א-ה).² בשתי הנבואות מבטיח הנביא, כי אם ישובו מעוונותיהם – "וְבָאוּ בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר מַלְכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל־פֶּסֶא דָּוִד רִכְבִּים בְּרֶכֶב וּבְסוּסִים הָמָּה וְשָׂרֵיהֶם וְגו'" (י"ז, כה): ובניסוח כמעט זהה – "וְבָאוּ בְּשַׁעֲרֵי הַבַּיִת הַזֶּה מַלְכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל־פֶּסֶא רִכְבִּים בְּרֶכֶב וּבְסוּסִים הוּא וְעַבְדָּיו וְעַמּוֹ" (כ"ב, ד).

הקשר ההדוק שבין חידוש תפארת בית דוד ותשובה מעוונות חמורים שבין אדם למקום – חילול שבת – ושבין אדם לחברו – חמס ושפיכות דמים: וכן ההדגשה שהמלך החדש מבית דוד אשר יקום בימיהם ובעת ההיא (ל"ג, טו: כ"ג, ה) יעשה "מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ" (כ"ג, ה; ל"ג, טו) – מראה על חלומו של הנביא לראות בחידוש תפארתו של בית דוד לא רק חלק מגאולתו הלאומית של העם, אלא גם מרכיב מרכזי בגאולתו הרוחנית. מכאן גם הקשר בין חידוש תפארתו של בית דוד לשיקום כבודו של המקדש (י"ז, כו; כ"ב, ד – הבית הזה). קשר זה ברור ומובן על רקע השחיתות שפשתה בבית המלוכה בימי בניו של יאשיהו (ירמיהו כ"ב, יג-יז; מלכים ב', כ"ד, ד, יט). וסילוף העבודה במקדש (ירמיהו, ז', ד-טו ועוד).

1. בבא בתרא, י"ד, ע"ב.

2. מהדגשת "נָדָם נָקִי אֶל תִּשְׁפְּכוּ בְּמָקוֹם הַזֶּה" – פסוק ג, ניתן להסיק שנבואה זו היא מימי יהויקים, ראה: שם פסוק יז; וכן, מלכים ב', כ"ד, ד.

ב. יחזקאל

בית דוד משתבץ יפה גם במארג המתוכנן היטב של חזיונות הנחמה של יחזקאל. במקום הרועים הרבים אשר רעו "אוֹתָם [=את עצמם] וְאֶת־צֹאֲנֵי לֹא רָעוּ" (ל"ד, ח) – יקיים ה' "עֲלֵיהֶם רָעָה אֶחָד וְרָעָה אֶתְהֶן אֶת עֲבָדֵי דָוִד". (שם, פס' כג). "וְאֲנִי ה' אֶהְיֶה לָהֶם לְאֱלֹקִים וְעֲבָדֵי דָוִד נְשִׂיא בְתוֹכָם" (שם, פס' כד). גם בחזון איחוד שני העצים – עץ יהודה ועץ אפרים – לעץ אחד (ל"ז, טו-כח) – בית דוד הוא המאחד את שני פלגי העם: "וְעֲבָדֵי דָוִד מְלָךְ עֲלֵיהֶם" (שם, פס' כד), וכן – "וְדוֹד עֲבָדֵי נְשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם" (שם, פס' כה).

גם בחזון המקדש והעיר שבפרקים מ"מ-מ"ח שמור לנשיא מקום נכבד, עד כדי כך שהנביא מועיד לו את השער החשוב ביותר: "שְׁעַר הַמִּקְדָּשׁ הַחִיצוֹן הַפְּנֵה קְדִים" (מ"ד, א), אשר איש "לֹא יָבֹא בּוֹ כִּי ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בּוֹ וְהָיָה סְגוּר (שם, פס' ב): אולם הנשיא – "הוא יָשֵׁב בּוֹ לְאֶקְלֵלָהֶם, לְפָנָי ה'" (שם, פס' ג). גם "שְׁעַר הַחִצְרֵי הַפְּנִימִית הַפְּנֵה קְדִים יְהִיָּה סְגוּר נְשִׂאת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבִיּוֹם הַשַּׁבָּת יִפְתַּח וּבִיּוֹם הַחֲדָשׁ יִפְתַּח. וְכֹא הַנְּשִׂיא דֶרֶךְ אֹלָם הַשְּׁעָר מְחוּץ" (מ"ו, ב-ג) – "וּבְבֹא הַנְּשִׂיא דֶרֶךְ אֹלָם הַשְּׁעָר יִבֹּא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא" (שם, פס' ח), זכות תנועה מיוחדת השמורה לנשיא בלבד, בעוד שכל העם נכנסים או דרך שער נגב או דרך שער צפון – ויוצאים בשער הנגדי, ו"לא יָשׁוּב דֶרֶךְ הַשְּׁעָר אֲשֶׁר־בָּא בּוֹ" (שם, פס' ט). הקשר בין המלך-הנשיא ובין המקדש הדוק במיוחד בפרקים אלה, בגלל מרכזיותו של בית המקדש בתמונת העתיד של יחזקאל. השימוש המתחלף בתארים מלך-נשיא אינו משמעותי: גם את המלך צדקיהו מכנה יחזקאל בתואר נשיא (י"ב, י-ב).

ג. הושע ועמוס

גם שני נביאים "צפוניים" מובהקים אלה, שפעילותם הנבואית התרכזה בממלכת אפרים מייחדים מקום לבית דוד בחזיונותיהם לעתיד. הושע צופה עתיד שבו "יָמִים רַבִּים יָשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מְלָךְ וְאֵין שָׂר" (ג, ד): אולם, "אַחַר יָשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹקֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מְלָכָם" (שם, פס' ה). גם עמוס, לאחר האיום כי "עֵינֵי ה' אֱלֹקִים בְּמַמְלַכָה הַחֲטָאָה וְהַשְּׂמֵדֵתִי אֶתָּה מַעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (ט, ח), מבטיח, כי "בִּיּוֹם הַהוּא אֶקִּים אֶת־סֶפֶת דָּוִד הַנְּפֹלֵת" (שם, פס' יא).

ד. חגי וזכריה

היחס החם והמעודד של נביאי ראשית ימי הבית השני – חגי וזכריה – לחידוש תקומתו של בית דוד הוא מן המוסכמות שאינן צריכות הסבר. הן חגי והן זכריה רואים בזרובבל, הנכד – או הנין³ – של יהויכין מלך יהודה, הנצר לבני יאשיהו, את ביטול קללתו של ירמיהו מחד גיסא, ואת התגשמות הבטחותיו של ירמיהו מאידך גיסא. בנבואת זעם חריפה איים ירמיהו על יהויכין-כניהו בן יהויקים, כי גם אם יהיה "חֹתָם עַל־יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְקַנְנֶךָ" (כ"ב, כד), וקילל אותו: "כִּתְבוּ אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי... כִּי לֹא יִצְלַח מְזַרְעוֹ אִישׁ יָשֵׁב עַל־כֶּסֶף דָּוִד וּמִשָּׁל עוֹד בִּיהוּדָה" (שם, פס' ל). עברו שבעים השנה שיעד ירמיהו

3. על אִי־הבהירות בייחוסו של זרובבל ראה ברשימת היוחסין של בית דוד, דברי הימים א', פרק ג', פס' יז-ט.

(כ"ה, יא-יב).⁴ והנה, נכדוֹנֵינו של יהויכין הוא מנהיגם של שבי ציון (חגי, א', א; עזרא, ג', א; ועוד).

אין תימה, שחגי רואה בעובדת היותו של זרובבל "פֶּחֶת יְהוּדָה" (א', א) את ביטול קללתו של ירמיהו, והוא מבטיח לזרובבל לשוב להיות "פְּחוֹתֶם־פִּי־כָךְ בְּחַרְתִּי (ב', כג). גם זכריה מבטיח לזרובבל את תמיכתו של הקב"ה בהשלמת בנין המקדש (ד', ט) ואת סילוק כל המכשולים מדרכו (שם, פס' ז). יתר על כן, זכריה מכנה את זרובבל בכינוי "צֶמַח" (ג', ח),⁵ אותו כינוי שבו כינה ירמיהו את המלך שיקום בעתיד מבית דוד (כ"ג, ה; ל"ג, טו). גם בנבואות חגי וזכריה, כבנבואות יחזקאל, יש קשר הדוק בין חידוש העבודה במקדש לחידוש מלכות בית דוד.

ה. ישעיהו

לאור הסקירה דלעיל על מרכזיותו של בית דוד בחזיונות הגאולה, בולטת התעלמותו של ישעיהו בנבואות הנחמה שלו, מבית דוד בפרט ומן המלוכה בכלל. בכל נבואות הנחמה, והן רוב ספרו, שהרי ישעיהו "כֹּלִיָּה נחמתא"י⁶ – מוזכר דוד רק פעם אחת, בדימוי עקיף, "חֶסֶד־דָּוִד הַגָּאֹמִים" (נ"ה, ג), ואין כל קשר בין אזכור זה ובין חידוש המלוכה בבוא הגאולה. גם כל הכסא שיוכן "בְּאֵהָל דָּוִד" (ט"ז, ה) ישב "שֹׁפֵט וְדָרֵשׁ מִשְׁפָּט וְזָקֵק" (שם). פסוק זה משורבב בתוך הנבואה על עתידו של מואב; ולענייננו – לא מוזכרת בו כלל המלוכה. יש בו "אהל", שהוא משכנם של רועי הצאן. אין בו שלטון וכבוד מלכות, אלא רק עשיית צדק ומשפט. תפקיד שאותו מועיד הנביא ישעיהו לעבד ה' (מ"ב, א-ד). לנביא (נ"א, ד-ה), "לְחַטֵּר מִגְזַע יְשׁוּ" (נ"א, א-ה) או לישות עלומה בלתי מזוהה (ב', ג-ד). בכל חזיונות הגאולה הציוריים ביותר לא נזכרת בכלל מנהיגות ארצית;⁶ בכל תמונות הגאולה העתידית אין מוסדות שלטון.

יש תיאורים חמים ונלהבים ביותר של שיבת ציון (למשל: ל"ה, ו-י; מ"א, יז-יט; מ"ג, ה-ו; מ"ט, יח-כב; נ"ד, ב-ג; ס', ח-ט; ועוד), של שיקומה של ירושלים (נ"ב, ט; ס', ו-ז; י-כ; ס"ב, א-ו; ועוד), ושל הכרת כל הגוים בה' אלקי ישראל ובציון כמרכז הרוחני והדתי (נ"ו, ז; ס"ו, כג; ב', ב-ג). העמים אפילו משתעבדים לישראל (ס', יב). ותיאורי נהירת עושר העמים לציון (ס', ה, יא, יג) מזכירים את הזוהר של תקופת שלמה (מל"א, ט', כח; י', ב, יא, כב, כה); אך בירושלים שלעתיד "אין מלך ואין שר". כל הגוים נוהרים לירושלים (ישעיהו, ב', ב). "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תִּזְכָּר תִּזְכָּר ה' מִירוּשָׁלַיִם" (שם, פס' ג), ושם יושב השופט בין הגוים והמוכיח לעמים רבים (שם, פס' ד) והמשכין שלום בעולם כולו (שם, והשווה גם, י"א, ו-ט), אך אין כל רמז לא לאופי שררתו ואף לא לזהותו.

מה הרתיע כל כך את ישעיהו בן אמוץ מן השלטון בכלל ומבית דוד בפרט? ישעיהו היה המקורב ביותר מכל נביאי ישראל לבית המלוכה, בן דודו של עוזיהו מלך יהודה.⁷ ומשום כך ראה, יותר מכל נביא אחר, לא רק את הפאר וההדר – המלכים הבאים ברכב

4. אין זה מעניינו של המאמר לדון באופני חישוב מועד זה.
5. הכינוי "איש צמח" מוזכר גם בזכריה (ו', יב) בלי להתייחס ישירות לזרובבל. אך לדעת פרשנים רבים, כגון: רשי"י, ראבי"ע, ואחרים, הכוונה לזרובבל.
6. ישות ארצית יחידה, שתפקידה להקים את ירושלים וליסד את ההיכל, והיא מוזכרת בשמה – היא כורש מלך פרס, המכונה "רועה" (מ"ד, כח) או משיח (מ"ה, א).
7. "אמוץ ואמציה אחים היו" (מגילה י', ע"ב).

ובסוסים, שהלהיבו כל כך את ירמיהו בן הכפר (י"ז, כה; כ"ב, ד) – אלא גם את כל התופעות השליליות הנלוות לעוצמתו של השלטון, של כל שלטון, ועד כמה תחושת הכוח משחיתה, גם את הטובים שבשליטים.

דוד המלך משמש בספר מלכים דגם וקנה מידה לשליט ההולך בדרך הי' (למשל: מלכים א', טו, יא; מלכים ב', י"ד, ג; ועוד); אולם גם הוא לא היה נקי משימוש לרעה בכוחו של השלטון. למשל: פרשת מותו של אוריה (שמואל ב', י"א, טו). קיפוחו של מפיבשת (שמואל ב', י"ט ל),⁸ ואף מידה של התעלמות ממצוקותיו של הפרט, שאותה ניצל אבשלום כדי להטות אליו את לב ישראל (שמואל ב', ט"ו, ב-ד). גם שלמה, החכם "מִכָּל הָאָדָם" (מלכים א', ה', יא), נכשל בהכנסת פולחנות אליליים לירושלים (מלכים א', י"א, ד-ז), ובהכבדת עול המיסים על העם, במיוחד על בית יוסף (שם, י"ב, ד), וגרם בעוונותיו להתפלגותה של הממלכה.

עשרים מלכים ישבו על כסא דוד ושלמה, תשעה עשר מלכים ומלכה אחת. רק שמונה מהם זוכים להערכה חיובית ממחבר ספר מלכים. שישה להערכה חיובית רגילה – "וַיֵּשֶׁב הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו ה'", והם: אסא (מלכים א', ט"ו, יא). יהושפט (מלכים א', כ"ב, מג. בניסוח קצת שונה), יואש (מלכים ב', י"ב, ג), אמציה (מלכים ב', י"ד, ג), עזריה-עזיה (מלכים ב', ט"ו, ג) ויותם (מלכים ב', ט"ו, לד).

אך על חמישה מהם יש גם דברי ביקורת קשים על התנהגותם. אסא ננזף על ידי חנני הרואה (דברי הימים ב', ט"ז, ט-י), ולעת זקנתו נענש בחולי קשה ברגליו (מלכים א', ט"ו, כג; דברי הימים ב', ט"ז, יב). יהושפט אמנם הרבה לעשות להשלטת התורה והפצתה בעם (דברי הימים ב', י"ז, ז-ט). אך ננזף על ידי יהוא בן חנני על שעזר לאחאב במלחמתו נגד ארם (דברי הימים ב', י"ט, ב), וכעונש על התחברותו עם אחזיהו בן אחאב בן ישראל נהרס הצי אשר הקים בעציון גבר (שם, כ', לה-לז) יואש עבד את ה' רק "כָּל יְמֵי אֲשֶׁר הוֹרָהוּ יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן" (מלכים ב', י"ב, ג), אולם אחרי מותו של יהוידע החל לעבוד עבודה זרה (דברי הימים ב', כ"ד, יח), ואף המית את זכריהו בן יהוידע על שהוכיחו על כך (שם, שם, פס' כ-כב). אמציה אומנם צויין לשבח על שקיים את "לא יִקְמוּ... וּבָנִים לא יִקְמוּ עַל אֲבוֹת" (מלכים ב', י"ד, ו; דברי הימים ב', כ"ה, ד), אולם מאוחר יותר דרש את אלוהי אדום, ולכן ניגף במלחמתו נגד יהואש מלך ישראל (דברי הימים ב', כ"ה, כ). עוזיהו פעל רבות לביצורה ולשגשוגה של ממלכת יהודה (דברי הימים ב', כו, ט-טו), אך "וּכְחֻזְקָתוֹ גָּבַהּ לְבוֹ עַד לְהִשָּׁחֵת וַיִּקְמַע בָּהּ אֱלֹקָיו וַיֵּבֵא אֶל-הַיְכָל ה' לְהַקְטִיר עַל-מִזְבֵּחַ הַקְּטָרֶת" (דברי הימים ב', כ"ו, טז) ולקה בצרעת (שם, פס' יט-כ). רק על יותם לא מזכיר מחבר ספר מלכים פגמים בהתנהגותו.

שני מלכים בלבד, חזקיהו ויאשיהו, זוכים להרבה מאוד דברי שבח על התנהגותם ועל פעולותיהם, אולם גם הם נכשלו בהסתמכם על כוחם המדיני-הצבאי. חזקיהו ננזף על ידי ישעיהו על הקשרים שקשר עם בראדך (או מראדך) בלאדן בן בלאדן מלך בבל (מלכים ב', י"ט, יב-יח; ישעיהו ל"ט, א-ז).⁹ ויאשיהו נהג שלא בחכמה בכך שהתיצב נגד פרעה נכה

8. "אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבשת "אתה וציבא תחלקו את השדה" – יצתה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה. אמר רב יהודה אמר רב: אלמלי לא קיבל דוד לשון הרע – לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו" (שבת, נ"ו, ע"ב).

9. גם חז"ל דנו לשלילה חלק מפעולותיו של חזקיהו: "תנו רבנן, ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלושה הודו לו... ועל שלושה לא הודו לו: סתם מי גיחון – ולא הודו לו. קיצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור – ולא הודו לו. עבר ניסן בניסן – ולא הודו לו" (ברכות י', ע"ב). אולם, באבות דר' נתן, מהדורת ש"ז שעכטער, עמ' 12, נמנית סתימת מי הגיחון בין הדברים שעשה חזקיהו ו"הסכימה דעתו לדעת המקום". עוד מותחים חז"ל ביקורת על חזקיהו על שלא אמר שירה על הצלתו מסנחריב, ולכן קטרגה מידת הדין, והקב"ה לא עשה את חזקיהו משיח (סנהדרין צ"ד, ע"א).

במלחמה לא-לו (מלכים ב', כ"ג, כט-ל; דברי הימים ב', ל"ה, כ-כד, במיוחד פס' כא-כב). לעומת שמונה אלה – שנים עשר מקבלים הערכה שלילית, במיוחד יהורם בן יהושפט – שהיה גם חתנו של אחאב, אחזיה בנו – נכד משותף ליהושפט ולאחאב, ועתליה, אשת יהורם ואם אחזיה. אליהם מצטרפים אחז בן יותם ויהויקים בן יאשיהו. ציון מיוחד לגנאי מקבל מנשה בן חזקיהו, שהתנהגותו היא הקוטב הנגדי להתנהגות אביו, חזקיהו, שהכתובים מעידים עליו, כי בגלל עוונותיו נגזר החורבן על ירושלים (מלכים ב', כ"א, יב-יד; ירמיהו, ט"ו ד).

סיכום כזה של למעלה מארבע מאות שנות שושלת בית דוד מסביר את רתיעתו של ישעיהו מן הכוחניות¹⁰ שבשלטון ומן ההשחתה שבו. משום כך, בתמונת העתיד של ישעיהו "אין מלך ואין שר". יש בית ה', שממנו יוצאת תורה לכל הגויים (ב', ג): יש עבד ה' המוציא משפט לגויים (מ"ה, א). ויש חטר מגזע ישי שה"צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו" (ישעיהו, י"א, ה). אין שלטון שיש בו שימוש בכוח פיזי, אלא רק שלטון הצדק, שכל כוחו "בשבת פיו וברוח שפתי" (י"א, ד).

"חוסר מגזע ישי" (י"א, א) הוא האזכור הקרוב ביותר לבית דוד, ודוק: ישי, ולא דוד. אין כאן שלב ב' של בית דוד, שלב של המשך, אלא חזרה אל השורשים, אל השלב ששרר "לפני מלך מלך ב' ישראל". ישעיהו, כך מסתבר, אינו סובר כמו כותב הפרקים האחרונים של ספר שופטים, כי 'ב'ימים ההם אין מלך ב' ישראל איש הישר בעיניו ועשה' (שופטים, י"ז, ו; וכן, שם, כ"א, כה; ובשינוי – שם, י"ח, א): אלא כשמואל, שהכריז "וה' אלקיכם מלכם" (שמואל א', י"ב, יב), וכגדעון שסרב לקבל את השלטון והצהיר: "לא אמשל אני בכם ולא אמשל בני בכם ה' אמשל בכם" (שופטים, ח' כג). הסדר החברתי האידיאלי הוא זה ששרר בדור הזקנים שאחרי מות יהושע, כאשר ישראל עבד את ה' "כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר הקריבו ימים אחרי יהושע" (יהושע, כ"ד, לא; שופטים, ב', ז).

לרעיונות אלה של ישעיהו שותף גם מיכה. במרכזה של תמונת העתיד בנבואותיו עומדים המשפט והחסד (ז', ח) ואובדן הסממנים החיצוניים של הכוחניות – סוסים, מרכבות ומבצרים (ו', ט-י; השווה ישעיהו, ב', יב-טז). נבואת אחרית הימים שלו (ד', א-ג) זהה לזו של ישעיהו (ב', ב-ד).¹¹ בדומה לישעיהו, אין מיכה מזכיר את בית דוד אלא גם הוא חוזר לשורשים: "ואתה ב'ית'לחם אפרתה... מקור לי יצא להיות מושל ב' ישראל ומוצאתיו מקדם" (ה', א) – לבית לחם של ימי קדם, של הימים שלפני דוד.

סיכום

שישה נביאים – ירמיהו, יחזקאל, הושע ועמוס, חגי וזכריה – ממקדים את חזיונות העתיד שלהם בגאולתו הפיזית של עם ישראל. הושע ועמוס חזו את ניוונה והידרדרותה של ממלכת אפרים. ירמיהו ויחזקאל היו עדי ראיה לחורבנה של ממלכת יהודה. חגי וזכריה ליוו ועודדו את תהליך שיבת ציון. המבט הנביאי העתידי שלהם היה בעל אופי לאומי, ובתקומה הלאומית של העם ראו את הגמול הטוב המגיע לו, לאחר שפרע את חוב עוונותיו. בתקומה הלאומית – בית דוד הוא מרכיב מרכזי ומכאן מעמדו בחזיונות הגאולה.

10. על התנגדותו העקבית של ישעיהו לרעיון הכוחניות ראה: אהרן קמינקא, מחקרים במקרא, דביר, ת"א, תרצ"ח, עמ' 8-1.

11. אין זה מעניינו של מאמר זה לבדוק מי שאל ממי את נבואת אחרית הימים.

האופק הנבואי של ישעיהו הוא הרבה יותר רחב, ומקיף את המין האנושי כולו. ישעיהו רואה בצל התהליכים ההיסטוריים. גם ביחסים שבין האומות בינן לבין עצמן את מלחמתו של בורא העולם באלילות ולמשל: ישעיהו י', יב-טו; ל"ז, כד, כז: מלכים ב', כג, כו:). ביטוייה החיצוניים של האלילות הם העוצמה והכוחניות (ישעיהו, ב', ז-ח), ומאבקו של "בורא השמים ונוטיהם" נועד להביא את כל בני האדם להתנערות מן ההשקפות האליליות ולהכרה בהי' כמנהיג העולם כולו (ב', יא, יז, כ-כא; מ"ה, ו; ועוד). גאולת ישראל איננה המטרה הסופית, אלא שלב ביניים. בדרך לגאולתו הרוחנית-הדתית של המין האנושי כולו — "למען יראו וידעו וישמו וישכילו ויחדו כי ידה' עשתה זאת וקדושו ישאל בראה" (מ"א, כ; ולהבאתו אל הייעודים הרוחניים של "כי מציון תצא תורה" (ב', ג), של "כי בתי בית תפלה יקרא לכל העמים" (נ"ו, ז), ו"אז יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמו" (סו, כג), כי "מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (י"א, ט).¹² בתנאים אידיאליים אלה, שבם גם "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ב', ד), די במנהיג שכל עוצמתו היא רוחנית, ואין צורך במוראה של מלכות בשר ודם.¹³

12. השווה גם חבקוק ב', יד: "כי תמלא הארץ לדעת את קבוד ה' כמים יכסו עלים", וכן — צפניה ג, ט: "יביאו אהפז אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שקם אהדו"; אולם אלה הם אזכורים יחידים. הראשון שבם בהשפעת ישעיהו י"א, ט, ולא ביטויי לרעיונות מרכזיים במכלול נבואותיהם. באור זה יש לראות גם את דברי עמוס בפרק ח', פסי יא-יב, או את עליית הגויים לירושלים לחוג את חג הסוכות, זכריה, י"ד, טז-יט.

13. ראה: ישעיהו, ל"ג, כב: "כי הי' שפטנו הי' מחקקנו הי' מלכנו הוא יושענו". וראה גם: דברים רבה, שופטים, פרשה ה', יב: "...כיון שראו ישראל מה הגיע מתחת ידי מלכיהם התחילו צווחין הכל אין אנו מבקשין מלך למלכנו הראשון אנו מבקשין, כי הי' שופטנו" וגו'.